

Autoretrat: dos projectes urbans en construcció

Torre-sana, Terrassa
Casernes de Sant Andreu, Barcelona

Manuel de Solà, arquitecte

Urbanisme i urbanització: Manuel de Solà

Arquitectura (fins gener 2008): Xavier Monteys - J.M. de Lecea, Josep Llinàs,
EvaPrats - Ricardo Flores, Manuel de Solà

Torre-sana, proceso abierto

Zaida Muxí

Torre-sana, procés obert

No passa gaire sovint que un projecte urbà aplegui les característiques particulars d'aquesta nova àrea residencial a la ciutat de Terrassa. Planificat com a vora però no com a frontera, com la transició entre un barri de la ciutat i els seus límits naturals, el projecte de Pla de Millora Urbana de Torre-sana, redactat per Manuel de Solà-Morales, reuneix, des de la seva gestació, trets que el perfilen com un projecte emblemàtic de fer ciutat amb habitatges, de projectar el creixement urbà amb límits i d'intervenir en el paisatge amb arquitectura.

Una particularitat més de la singularitat del projecte consisteix en el fet que n'escrivim aquesta ressenya en el procés de construcció, verificant en el lloc les característiques essencials de la proposta de l'equip redactor. Parlar d'un projecte urbà en procés, encara en construcció, podria semblar molt arriscat i eteri, ja que si és cert que l'arquitectura es verifica en la seva experiència, encara ho és més que la ciutat es posa a prova amb el pas del temps. No obstant això, la visita a l'obra ens dona més pistes del que és previsible, perquè hi podem copsar o intuir —amb els moviments de terres, amb els blocs en diferents etapes de construcció i amb la demarcació de la pineda esdevinguda parc urbà— com serà aquest nou barri. Ja des de l'administració i la gestió del projecte en veiem plantejat el final: el barri de Torre-sana com un barri divers. Un barri que conté paisatge, habitatges, activitats comercials i productives, espais públics diversos i equipaments col·lectius.

Potser és la fixació del buit i el fet que el parc ja estigui definit —la qual cosa fa possible que sigui viscut i recorregut abans que els edificis— allò que ens permet d'entendre el que encara s'ha d'edificar. Com a la ciutat japonesa, on el valor rau en el buit que defineixen els centres energètics de la ciutat, tant si són parcs i temples com estacions de metro, en aquest projecte la fixació dels volums d'aire dels espais públics, segons usos i vistes amb definicions materials diferents, mostra la confiança en la capacitat articuladora i definidora de l'espai públic per al barri futur.

La voluntat dels redactors del Pla de Millora Urbana fou convertir el procés de projecte en un laboratori urbà en temps real. Un cop triats els equips redactors per a les diverses unitats residencials, es va plantejar un sistema de treball de taller compartit per discutir les idees i els avanços de cada part del projecte final. Els cinc equips de projectes (Enric Sòria, Xavier Monteys/José María Lecea, Eva Prats/Ricardo Flores, Josep Llinàs i l'encapçalat per Manuel de Solà-Morales) funcionen amb autonomia, però comparteixen parers i adequen les propostes a una unitat en la diversitat.

L'oportunitat de pensar, projectar un nou barri és un repte que genera moltes preguntes, començant per aquesta: com es construeix ciutat? Els elements poden estar donats pel programa (habitatges, equipaments, comerç, espai públic), però les formes d'organitzar-los, distribuir-los i formalitzar-los són múltiples: en això rau una part important de

Torre-sana, open process

It is rare that an urban project brings together the particular characteristics of this new residential area in the town of Terrassa. Planned as an edge but not as a frontier, the transition between one of the town's neighbourhoods and its natural limits, the project for the Torre-sana Urban Improvement Plan, drawn up by Manuel de Solà-Morales, has contained, since its gestation, characteristics that have profiled it as an emblematic project for town-building with housing, for projecting urban growth with limits and for intervening in the landscape with architecture.

A further aspect of the project's singularity lies in the fact that we are writing this review during its construction process, verifying on site the essential features of the drafting team's proposal. Talking about an urban project in process, still under construction, may seem very risky and ethereal, because if it is true that architecture is verified when experienced, it is even more true that towns are put to the test with the passing of time. However, the visit to the site gives us more clues of what is foreseeable because it is possible to see or intuit — with the movements of earth, the blocks in different construction phases and the marking out of the pine tree grove that has been converted into an urban park — what this new neighbourhood will look like. The administration and project management view of the Torre-sana neighbourhood is that of a diverse neighbourhood. A neighbourhood that contains landscape, housing, commercial and productive activities, a variety of public areas and collective facilities.

Perhaps it is the establishment of the voids and the fact that the park is defined — which means it can be experienced and toured before the buildings — that allows us to understand what is still to be built. Like in Japanese towns, where the value lies in the void that is defined by the energy centres of the city, whether parks and temples or underground stations, in this project the establishment of the volumes of air in the public spaces, according to uses and viewed with different material definitions, shows the confidence in the public space's structuring and defining capacity for the future neighbourhood.

The desire of those drawing up the Urban Improvement Plan was to convert the project process into an urban laboratory in real time. Once the teams for drawing up the different housing units were chosen, a work system based on shared workshops was set up to discuss the ideas and the advances of each part of the final project. The five project teams (Enric Sòria, Xavier Monteys/José María Lecea, Eva Prats/Ricardo Flores, Josep Llinàs and that headed by Manuel de Solà-Morales) work independently but share opinions and adapt proposals to a unity in diversity.

The opportunity to imagine and plan a new neighbourhood is a challenge that generates many questions, beginning with: how are towns built? The lists of elements

1
Espais oberts i proposta d'ordenació.

2
En construcció. Abril de 2007.

Pocas veces un proyecto urbano reúne las particulares características de esta nueva área residencial en la ciudad de Terrassa. Planificado como borde pero no frontera, transición entre un barrio de la ciudad y sus límites naturales, el proyecto de Plan de Mejora Urbana de Torre-sana, redactado por Manuel de Solà-Morales, reúne, desde su gestación, características que lo perfilan como un proyecto emblemático de hacer ciudad con viviendas, de proyectar el crecimiento urbano con límites y de intervenir en el paisaje con arquitectura.

Una particularidad más de la singularidad del proyecto consiste en que esta reseña la escribimos en el proceso de su construcción, verificando en el lugar las características esenciales de la propuesta del equipo redactor. Hablar de un proyecto urbano en proceso, aún en construcción, podría parecer muy arriesgado, muy etéreo, ya que si la arquitectura se verifica en su experiencia, la ciudad aún con más certeza se pone a prueba en el devenir temporal. Sin embargo, la visita a la obra nos da más pistas de lo previsible porque es posible ver o intuir —con los movimientos de tierras, con los bloques en diferentes etapas de construcción y con la demarcación del pinar convertido en parque urbano— cómo será este nuevo barrio. Este final del barrio de Torre-sana se plantea como un barrio diverso, desde la administración, el proyecto y la gestión del mismo. Un barrio que contenga paisaje, viviendas, actividades comerciales y productivas, espacios públicos diversos y equipamientos colectivos.

Posiblemente sea la fijación del vacío y que el parque esté definido —posibilitando el que sea vivido y recorrido antes que los edificios— lo que nos permite entender lo aún por edificar. Como en la ciudad japonesa, donde el valor está en el vacío que definen los centros energéticos de la ciudad, tanto los parques y templos como las estaciones de metro, en este proyecto la definición de los volúmenes de aire de los espacios públicos, en función de usos y vistas con definiciones materiales diferentes, muestra la confianza en la capacidad articuladora y definidora del espacio público para el futuro barrio.

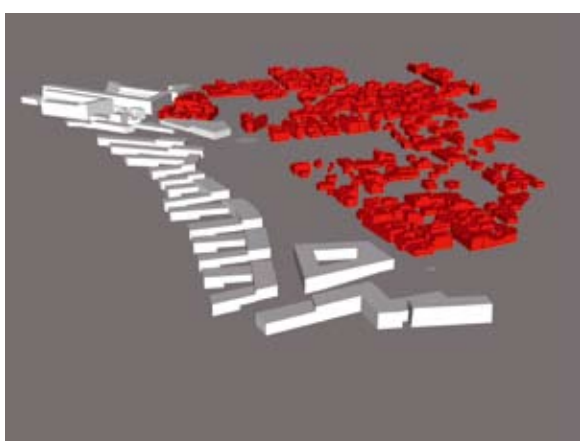
La voluntad de los redactores del Plan de Mejora Urbana fue convertir el proceso de proyecto en un laboratorio urbano en tiempo real. Una vez elegidos los equipos redactores para las diferentes unidades residenciales, se planteó un sistema de trabajo de taller compartido para discutir las ideas y los avances de cada parte del proyecto final. Los cinco equipos de proyectos (Enric Sòria, Xavier Monteys/José María Lecea, Eva Prats/Ricardo Flores, Josep Llinàs y el encabezado por Manuel de Solà-Morales) funcionan con autonomía, pero comparten pareceres y adecuan las propuestas a una unidad en la diversidad.

La oportunidad de pensar y proyectar un nuevo barrio es un desafío que genera muchas preguntas, comenzando por ¿cómo se construye ciudad? Las listas de objetos y elementos pueden estar dadas por el programa (viviendas, equipamientos, comercio, espacio público); sin embargo, las formas de organizarlos, distribuirlos y formalizarlos son múltiples, y en ello reside parte importante de la res-

3

4

5

3
Ordenació
volumètrica i
topografia. Maqueta.

4
Gra urbà menut i
volumetria nova,
ordenació.

5
Espais públics.

6
Maqueta del projecte amb els projectes arquitectònics.

la resposta a aquesta pregunta. Si la ciutat es defineix per l'espai públic, les activitats i la gent diversa que el fa servir, el projecte ha de procurar garantir-los per mitjà de decisions d'escala i complexitat diferents. Si es tractés d'un procés històric de construcció d'un barri, seria el temps —amb la varietat superposada d'actuacions i capes— allò que en garantiria l'heterogeneïtat i l'apropiació; en un projecte de creació unitària, però, un dels grans reptes és justament que això tingui lloc. És a dir, sense el gra petit que dona cabuda a la varietat tipològica, temporal i d'usos, com podem assolir la varietat real des d'un projecte únic que, al mateix temps, respongui a l'escala de peça urbana adequada i unitària? Sembla que una manera eficient d'aconseguir-ho és el tractament de l'espai públic com un element d'organització, coherència i formalització, juntament amb la confiança en la llibertat interior dels elements. El repte és ser capaç d'integrar-se a un barri d'identitat difusa i de petites peces, i esdevenir alhora una peça límit de l'urbà enfront del paisatge. Allò que defineix el projecte és la integració i el límit en les diferents escales.

El projecte respon de diferents maneres aquestes preguntes i d'altres: unes regles de joc clares conformen les façanes urbanes d'alineacions i alçàries estrictes. Si les primeres són homogènies i regulars en el pla, la segona és un nombre absolut que resulta en cada part del conjunt en una alçària relativa diferent a causa del pendent del terreny. La manera en què el projecte urbà treu partit del suau pendent del terreny és una decisió fonamental en la seva funció de transició i límit. La massa construïda queda minorada, suavitzada per la correcta disposició de les peces en relació amb la topografia. Cada equip tria la definició de la pell dels edificis amb la condició prèvia d'una homogeneïtat cromàtica per a cada edifici. Així es comença, amb regles clares de projecte, a crear una diversitat en la unitat. Una diversitat que no dona lloc al caprici, sinó que és una heterogeneïtat regulada per harmonitzar les parts. Si el front exterior es constitueix amb un clar referent compartit, que és en funció d'una escala més gran —la de l'espai públic i les seves relacions amb el paisatge—, els fronts interiors responen de manera lliure a les recerques i les intencions de cada equip de projecte.

Així, el projecte de Prats-Flores cerca de donar a cada habitatge una situació de màxima relació i gaudi del paisatge, ampliant amb la visió diagonal la percepció de l'espai interior. Tots els habitants, per entrar a les seves cases, passaran per una gradació de l'espai públic al privat de diversos estadis; de l'espai públic es passa per un pati comunitari que, com una petita plaça, va donant accés a cada portal.

may be given by the programme (dwelling, facilities, commerce, public space), yet the forms of organising, distributing and formalising them are numerous and therein lies an important part of the answer to this question. If the town is defined by its public space, the activities and diverse people that use it, the project has to try and guarantee these through decisions of differing scales and complexity. If this were a historical process of construction of a neighbourhood, it would be time, with the superimposed variety of actions and layers, which would guarantee heterogeneity and appropriation; in a project of unitary creation, however, one of the great challenges is precisely that this occurs. In other words, without the small grain that gives rise to the typological, temporal and uses variety, how can real variety be achieved from a single project that at the same time responds to the scale of an adequate and unitary urban piece? Confidence in the treatment of public space as an element of organisation, coherence and formalisation, linked to the interior freedom of the elements, seems to be an efficient way of achieving it. The challenge is to be capable of integrating into a neighbourhood of diffuse identity and of small parts, becoming at the same time the edge of the urban against the landscape. Integration and limits on the different scales define the project.

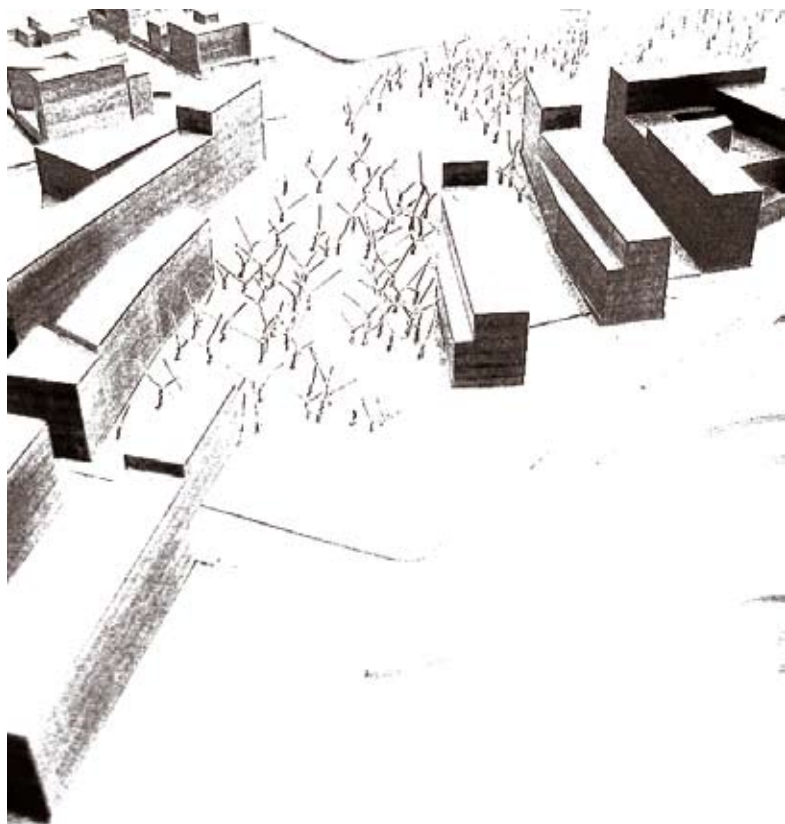
These and other questions are answered in different ways by the design: clear game rules shape the urban façades with strict alignments and heights. If the first are homogeneous and regular in layout, the second are an absolute number that results in each part of the whole at a different relative height due to the slope of the land. The way in which the urban project takes advantage of the soft slope of the land is a fundamental decision in its function as transition and edge. The built mass is reduced, softened by the correct arrangement of the pieces in relation to the topography. The definition of the skin of the buildings is chosen by each team with the prior condition of a chromatic homogeneity for each building. Thus, with clear project rules, diversity in the unity starts to be created. A diversity that leaves no room for whim, but is a regulated heterogeneity to harmonise the parts. If the exterior front is constituted as a clear shared reference, based on a greater scale —that of the public space and its relations with the landscape— the interior fronts respond in a free way to the quests and intentions of each project team.

Thus, the Prats-Flores project seeks to give each dwelling a situation of maximum relationship with and enjoyment of the landscape, using a diagonal view to broaden the perception of the interior space. To

puesta a esta pregunta. Si la ciudad está definida por el espacio público, las actividades y la gente diversa que lo utiliza, el proyecto ha de procurar garantizarlos por medio de decisiones de escala y complejidad diferentes. Si se tratara de un proceso histórico de construcción de un barrio, sería el tiempo, con la variedad superpuesta de actuaciones y capas, el que garantizaría la heterogeneidad y la apropiación; en un proyecto de creación unitaria, sin embargo, uno de los grandes desafíos es precisamente que esto ocurra. Es decir, sin el pequeño grano que da cabida a la variedad tipológica, temporal y de usos, ¿cómo lograr la variedad real desde un proyecto único que responda al mismo tiempo a la escala de pieza urbana adecuada y unitaria? La confianza en el tratamiento del espacio público como elemento de organización, coherencia y formalización, unido a la libertad interior de los elementos, parece ser una manera eficiente de lograrlo. El reto es ser capaz de integrarse a un barrio de identidad difusa y de pequeñas piezas, convirtiéndose al mismo tiempo en una pieza límite de lo urbano frente al paisaje. Integración y límite en las diferentes escalas definen el proyecto.

Estas y otras preguntas son respondidas de distintas formas por el proyecto: unas claras reglas de juego conforman las fachadas urbanas de alineaciones y alturas estrictas. Si las primeras son homogéneas y regulares en el plan, la segunda es un número absoluto que resulta en cada parte del conjunto en una altura relativa diferente debido a la pendiente del terreno. La manera en que el proyecto urbano saca partido de la suave pendiente del terreno es una decisión fundamental en su función de transición y límite. La masa construida queda aminorada, suavizada por la correcta disposición de las piezas en relación con la topografía. La definición de la piel de los edificios es elegida por cada equipo con la condición previa de una homogeneidad cromática para cada edificio. Así se comienza a crear, con reglas claras de proyecto, una diversidad en la unidad. Diversidad que no deja lugar al capricho, sino que es una heterogeneidad regulada para armonizar las partes. Si el frente exterior se constituye como claro referente compartido, que está en función de una escala mayor —que es la del espacio público y sus relaciones con el paisaje—, los frentes interiores responden de manera libre a las búsquedas e intenciones de cada equipo de proyecto.

Así, el proyecto de Prats-Flores busca dar a cada vivienda una situación de máxima relación y disfrute del paisaje, ampliando con la visión diagonal la percepción del espacio interior. Todos los habitantes pasarán, para entrar en sus casas, por una gradación del espacio público al privado de varios estadios; del espacio público se pasa por

La proposta de Monteys-Lecea presenta una sèrie de trencs i sortints de l'espai interior que subdivideixen i multipliquen el pati, en uns plec modelats per les llums i les ombres que s'hi projecten.

A les barres projectades per l'equip de Manuel de Solà-Morales, a diferència de les propostes abstractes modernes, és on es tesa i es jerarquiza l'espai de la urbanitat i l'energia per excel·lència que són les cantonades modelades expressivament per remarcar aquest potencial urbà.

En el cas de les dues illes projectades per Josep Llinàs i la d'Enric Sòria, es duu al límit la contenció i el respecte dels límits màxims d'ocupació donats, la qual cosa permet d'obrir una gran finestra urbana que tant qualifica l'espai dels patis interiors de l'habitatge com marca una franja de llum variable a l'espai públic. En l'incipient estadi de l'obra, al desembre del 2007, les barres laterals del projecte de Llinàs marquen amb volums intermitents i alineacions variables la voluntat del projecte urbà de diluir els seus límits en el paisatge natural. La ciutat s'apaga, se silencia, es desfà a mesura que s'acosta a la naturalesa.

Els darrers anys assistim a la creació de nous barris que són simulacres que pretenen recrear la ciutat burgesa dels exemples del segle XIX. La recurrència a un element morfològic sense un contingut derivat d'una distribució del sòl i de les activitats, del públic i el privat, constitueix una falsa interpretació i una repetició d'aquells exemples, simplificats com escenografies urbanes, com si n'hi hagués prou amb una graella sense qualitats urbanes, ambientals o funcionals. Carrers com corredors ems sense activitats de cap mena. La infamada ciutat funcionalista es reinventa disfressada de ciutat tradicional, tot oblidant que només pot funcionar una forma amb contingut, amb procés. Els resultats són espais urbanitzats sense confiança en l'espai públic, que construeixen un fons escenogràfic de l'urbà. Aquest cas que hem visitat en un estadi incipient és, sortosament, tot el contrari d'això: l'espai públic regulador passa per davant dels interessos individuals.

Torre-sana demostra fins a quin punt el coneixement dels processos de la ciutat i els resultats permet de reelaborar una inter-

enter their homes, all the residents will pass through a graduation from public to private space in various stages; from the public space one passes through a communal courtyard that, like a small town square, gives access to each entry door.

The Monteys-Lecea proposal presents a series of breaks and projections from the interior space that subdivide and multiply the courtyard, in folds that will be modelled by the projected lights and shadows.

It is in the bars designed by the team of Manuel de Solà-Morales where, unlike the modern abstract proposals, there is a tensing and hierarchising of the urban space and the energy par excellence that are corners expressively modelled to emphasise this urban potential.

In the case of the two blocks designed by Josep Llinàs and that of Enric Sòria, containment and respect for the maximum occupation limits given are taken to the limit, which allows a great urban window to be opened that both qualifies the space of the interior courtyards and marks in the public space a variable strip of light. In the incipient stage of the construction work in December 2007, the lateral bars of the Llinàs project mark, with intermittent volumes and variable alignments, the desire of the urban project to dilute its limits in the natural landscape. The town is turned off, it goes silent, and it comes undone as it gets closer to nature.

In recent years we have witnessed the creation of new neighbourhoods that are simulacra that aim to recreate the bourgeois town of the 19th century extensions. Resorting to a morphological element without a content deriving from a distribution of the land and of the activities, of the public and the private, constitutes a false interpretation and repetition of those extensions, simplified as urban settings, as if a grid without urban, environmental or functional qualities were sufficient. Streets like barren corridors without activities of any kind. The much maligned functionalist town is reinvented in the guise of a traditional town, forgetting that a form can only function with content, with process. The results are urbanised spaces without trust in the public space, which build a background urban setting.

un patio comunitario que, como pequeña plaza, va dando acceso a cada portal.

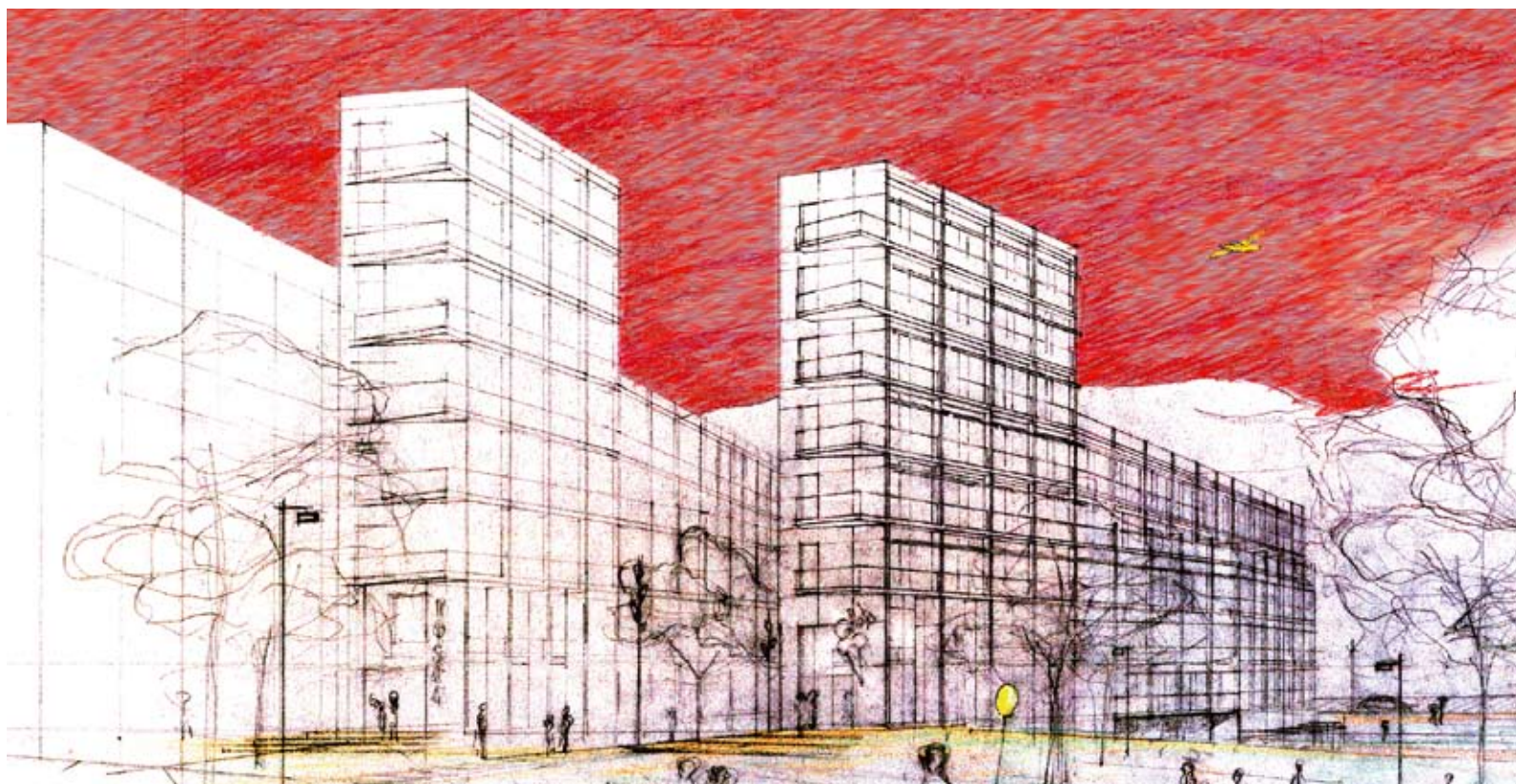
La propuesta de Monteys-Lecea presenta una serie de quiebres y salientes del espacio interior que subdividen y multiplican el patio, en unos pliegues que serán modelados por las luces y sombras proyectadas.

Es en las barras proyectadas por el equipo de Manuel de Solà-Morales donde, a diferencia de las propuestas abstractas modernas, se tensa y jerarquiza el espacio de la urbanidad y la energía por excelencia que son las esquinas modeladas expresivamente para remarcar este potencial urbano.

En el caso de las dos manzanas proyectadas por Josep Llinàs y la de Enric Sòria, se lleva al límite la contención y el respeto de los límites máximos de ocupación dados, lo que permite abrir una gran ventana urbana que tanto cualifica el espacio de los patios interiores de la vivienda como marca en el espacio público una franja de luz variable. En el incipiente estadio de la obra, en diciembre de 2007, las barras laterales del proyecto de Llinàs marcan con volúmenes intermitentes y alineaciones variables la voluntad del proyecto urbano de diluir sus límites en el paisaje natural. La ciudad se apaga, se silencia, se deshace a medida que se acerca a la naturaleza.

En los últimos años asistimos a la creación de nuevos barrios que son simulacros que pretenden recrear la ciudad burgesa de los ensanches del siglo XIX. La recurrència a un elemento morfológico sin un contenido derivado de una distribución de suelo y de las actividades, de lo público y lo privado, constituye una falsa interpretación y repetición de aquellos ensanches, simplificados como escenografías urbanas, como si una grilla sin cualidades urbanas, ambientales ni funcionales fuera suficiente. Calles como corredores yermos sin actividades de ningún tipo. La denostada ciudad funcionalista es reinventada dentro de un disfraz de ciudad tradicional, olvidando que sólo puede funcionar una forma con contenido, con proceso. Los resultados son espacios urbanizados sin confianza en el espacio público, que construyen un fondo escenográfico de lo urbano. Este caso que hemos visitado en su estadio incipiente es, afortunadamente, todo lo contrario; se antepone el espacio público regulador a los intereses individuales.

8

9

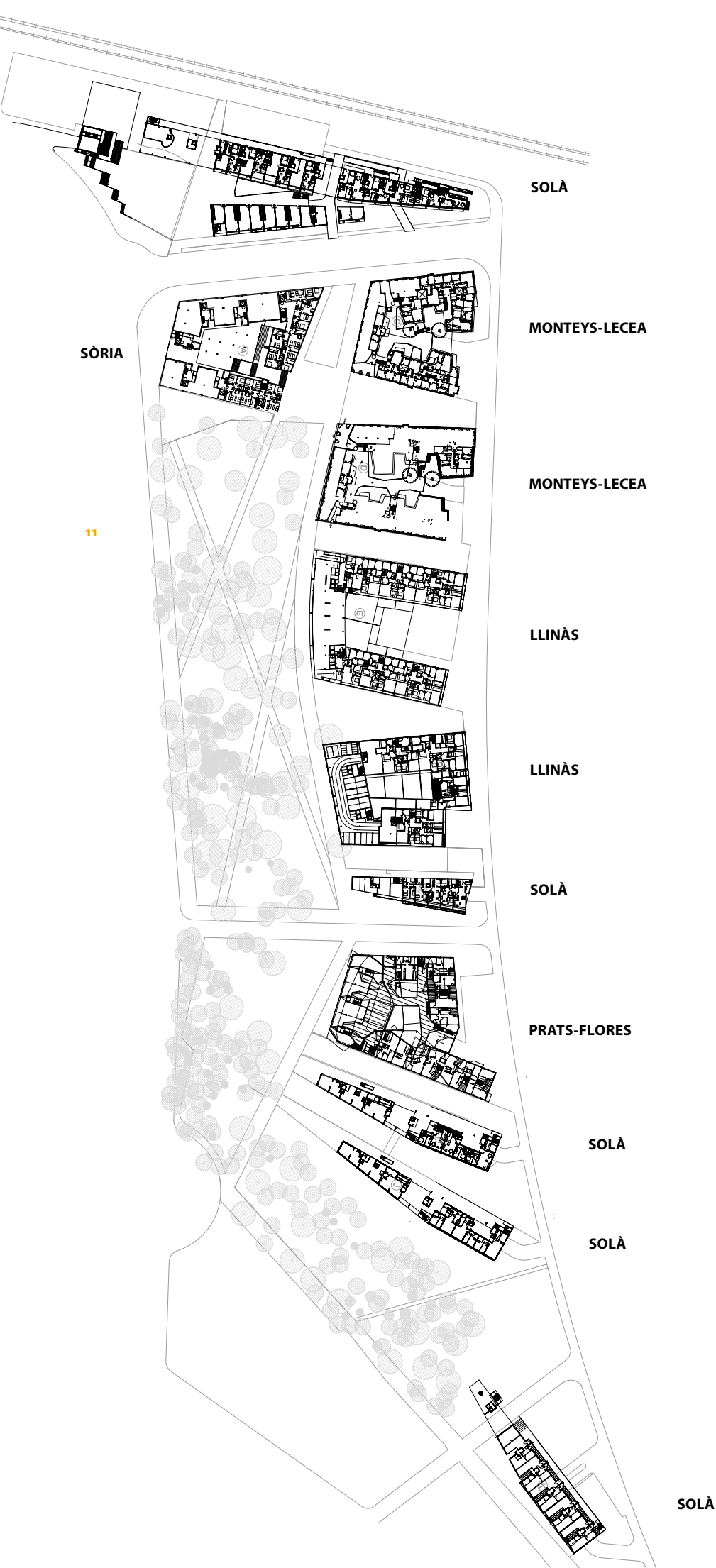
10

8
Espais públics amb
relació al parc.

9
Maqueta. Transició
cap a l'espai lliure.

10
Carrer característic de
l'ordenació.

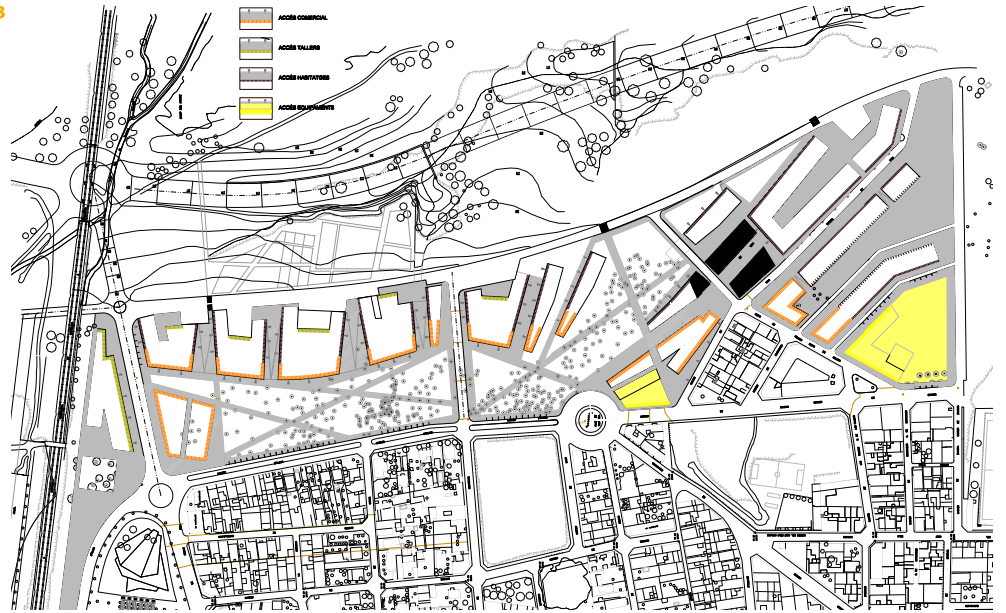
11
Autors dels projectes
arquitectònics

12
Fitxa d'ordenació.

13
Criteris d'ordenació.
Alineacions, accessos i
permeabilitats.

14
Les architectures
proposades
interpreten límits i
alineacions.

13

14

pretació en el sentit de la història, avançant, oferint una solució adequada a un problema real que és el de la necessitat d'habitatges que visquin a la ciutat, inserits en un teixit complex, amb espai públic, amb botigues, amb equipaments i en harmonia amb la naturalesa. ♦

Zaida Muxí Martínez
Traduït per Jordi Palou

This case that we have visited in its incipient state is, fortunately, completely the opposite; the regulating public space is put before individual interests.

Torre-sana shows how knowledge of processes of the town and the results allow one to re-elaborate an interpretation in the sense of history, advancing, giving a suitable solution to a real problem which is the need for homes that live in the city, inserted into a complex fabric, with public space, with shops, with facilities and in harmony with nature. ♦

Zaida Muxí Martínez
Translated by Debbie Smirthwaite

Torre-sana demuestra cómo el conocimiento de los procesos de la ciudad y los resultados permite reelaborar una interpretación en el sentido de la historia, avanzando, dando una solución adecuada a un problema real que es el de la necesidad de viviendas que vivan en la ciudad, insertas en un tejido complejo, con espacio público, con comercios, con equipamientos y en armonía con la naturaleza. ♦

Zaida Muxí Martínez

Un polígon urbà a les casernes de Sant Andreu

Amador Ferrer

Al llarg de la seva trajectòria professional, Manuel de Solà ha projectat i construït algunes peces urbanes de certa densitat i complexitat, que estableixen una forta relació amb el seu entorn immediat i que acaben, sovint, erigint-se en pols de referència més generals. Es tracta, efectivament, d'intervencions que demanen, per programa i posició, un determinat discurs de la inserció urbana. L'enteniment i l'oportunitat del lloc es converteixen així en l'autèntica directriu generadora de les opcions de projecte i del seu desenvolupament posterior. Aquest és l'afany de Manuel de Solà en la majoria dels seus projectes; una preocupació, d'altra banda, que no és aliena a la revisió del mateix concepte de projecte urbà, en tant que instrument d'intervenció urbanística i arquitectònica, en què es va submergir ara fa uns anys, resultat de la qual són els dos números publicats sobre el tema a *UR. Urbanismo Revista*.

Un examen atent de la sèrie projectes a què ens referim permet descobrir-hi determinades constants, que són significatives d'un tipus d'encàrrec que sempre ha interessat a l'autor. Projectes que, essent molt diferents, sempre acaben per encaixar perfectament en el lloc, com si aquest els hagués estat ja predestinat o com si la proposta s'hagués limitat a donar forma a allò que era evident.

El compromís que implica acceptar un projecte d'aquesta naturalesa no és menyspreable. És un compromís amb la ciutat, però que no deixa d'incloure un client concret, uns interlocutors nombrosos i variats i un programa de partida sempre en discussió —moltes vegades modelat al llarg del procés—, factors que prefiguren un procés de gestació difícil o, si més no, complicat. Els resultats demostren, no obstant això, la fortalesa de cada projecte per afrontar i resoldre les situacions plantejades.

Així, no resulta sorprenent, sinó més aviat tot el contrari, que la intervenció que avui comentem, un polígon urbà d'habitatges i activitats, projectat a partir del canvi d'ús de l'illa de les antigues casernes de Sant Andreu, a Barcelona, estigui perfectament en línia amb altres d'anteriors, amb programes similars, del mateix autor. Ens referim a projectes com ara el complex de l'Illa Diagonal de Barcelona (1986), el conjunt residencial la Sang a Alcoi (projecte de 1989-1992), o la marina residencial de Badalona (projecte de 1991, ordenació volumètrica de 2001), per esmentar-ne només tres. Tots tres corresponen a intervencions urbanes, com hem dit, d'una certa dimensió i complexitat, on l'autor ha acabat donant resposta, simultàniament, a les diverses sol·licitacions funcionals i a les derivades del lloc, després d'haver-se endinsat en una apassionada recerca de les formes i dels espais de relació.

El punt de partida de tots ells és un programa notòriament difícil pel tipus i la quantitat de requeriments i per les dificultats dels llocs. Però el resultat tendeix sempre a conformar una peça potent i compacta, articulada, capaç de polaritzar l'espai en un entorn ampli; amb voluntat d'incidir en l'estructura urbana; d'introduir nous elements amb capacitat per tensionar, dirigir, replantejar, no només en l'espai sinó també en el temps, l'esdevenidor de la part de ciutat amb què haurà de dialogar.

An urban housing development at the Sant Andreu barracks

Over the course of his professional career, Manuel de Solà has designed and built some urban structures of a certain density and complexity, which establish a close relationship with their immediate surroundings and often end up standing as more general poles of reference. They are, effectively, interventions that, through programme and position, call for a determined discourse of urban insertion. The understanding and opportunity of the place thus become the real driving guideline of options for the project and its later development. This is Manuel de Solà's endeavour in the majority of his projects. A concern that, moreover, is not opposed to reviewing the very concept of urban design as an instrument of urban planning and architectural intervention, a subject in which he immersed himself some years ago and whose result are the two issues published on it in *UR. Urbanismo Revista*.

Careful examination of the series of designs to which we are referring allows certain constants to be discovered, significant of a type of commission that has always interested the author. Designs that, while very different, always end up fitting the place perfectly, as if it had been predestined for them, or as if the proposal had been limited to giving form to what is already evident.

The commitment involved when accepting a project of this nature is not to be scorned. It is a commitment to the city, but it also includes a specific client, numerous and varied intermediaries and an initial programme that is constantly under debate – often modelled over the course of the process – factors which prefigure a difficult, or at the very least, complicated gestation process. However, the results show the strength of each design to confront and resolve the situations put forward.

So it is not surprising, but rather to the contrary, that the intervention we are commenting upon today – a housing and activities estate, planned based on a change of use for the street block that housed the old Sant Andreu barracks, in Barcelona – is broadly in line with previous interventions by the same architect, which had similar programmes. We are referring to projects such as the Illa Diagonal in Barcelona (1986), the La Sang residential area in Alcoi (project from 1989-1992) or the residential marine project in Barcelona (design from 1991, volumetric planning from 2001), to cite just three. And the three correspond to urban interventions, as we have said, of a certain dimension and complexity, with which the architect has ended up giving a response, simultaneously, to the different functional solicitations and those deriving from the place, after a deep and exciting search for forms and relational spaces.

The starting point for all of them is a notoriously difficult programme due to the type and quantity of requirements and the difficulties of the sites. But the result always tends towards composing a powerful and compact, flexible structure, capable of polarising the space within a broad setting; with

Un polígono urbano en los cuarteles de Sant Andreu

A lo largo de su trayectoria profesional, Manuel de Solà ha proyectado y construido algunas piezas urbanas de cierta densidad y complejidad, que establecen una estrecha relación con su entorno inmediato y que terminan a menudo por erigirse en polos de referencia más generales. Se trata, efectivamente, de intervenciones que piden, por programa y posición, un determinado discurso de la inserción urbana. El entendimiento y la oportunidad del lugar se convierten así en la auténtica directriz generadora de las opciones de proyecto y de su posterior desarrollo. Este es el empeño de Manuel de Solà en la mayoría de sus proyectos. Una preocupación que, por otra parte, no es ajena a la revisión del propio concepto de proyecto urbano en cuanto instrumento de intervención urbanística y arquitectónica, en la que se sumergió hace unos cuantos años y cuyo resultado son los dos números publicados sobre el tema en *UR. Urbanismo Revista*.

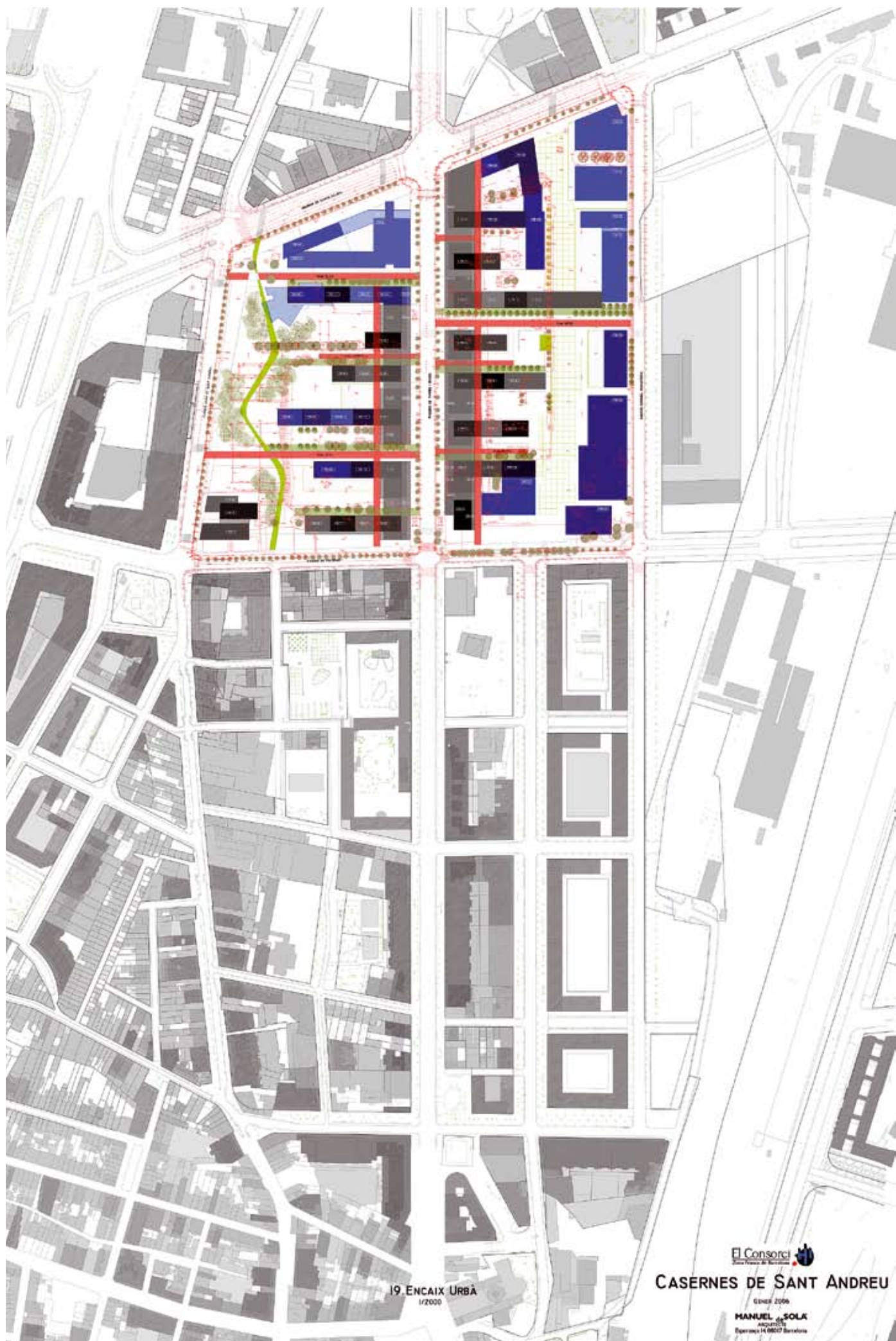
Un atento examen a la serie de proyectos a los que nos referimos permite descubrir determinadas constantes, significativas de un tipo de encargo que siempre ha interesado al autor. Proyectos que, aun siendo muy distintos, siempre acaban por encajar perfectamente en el lugar, como si éste les hubiera sido predestinado o como si la propuesta se hubiese limitado a dar forma a lo ya evidente.

El compromiso que implica aceptar un proyecto de esta naturaleza no es nada despreciable. Es un compromiso con la ciudad, pero que incluye también un cliente concreto, numerosos y variados interlocutores y un programa de partida siempre en discusión —a menudo modelado a lo largo del proceso—, factores que prefiguran un proceso de gestación difícil o, cuando menos, complicado. Sin embargo, los resultados demuestran la fortaleza de cada proyecto para afrontar y resolver las situaciones planteadas.

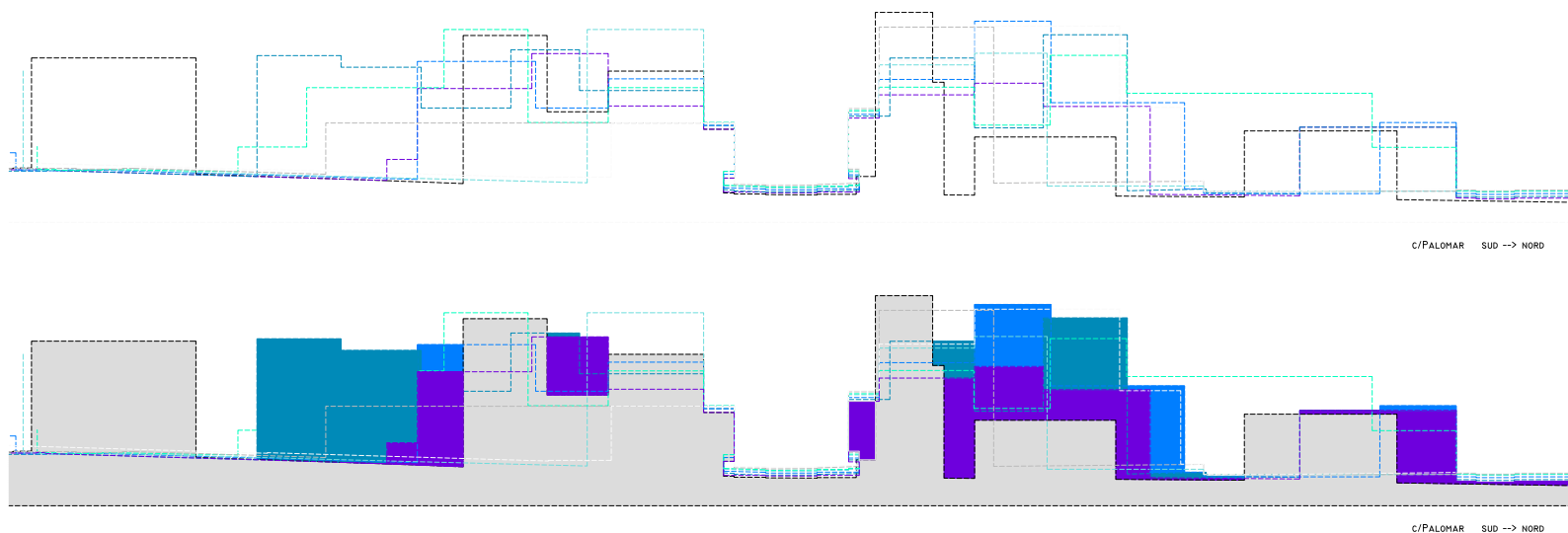
Entonces no resulta sorprendente, sino al contrario, que la intervención que comentamos hoy —un polígono de viviendas y actividades, proyectado a partir del cambio de uso de la manzana de los antiguos cuarteles de Sant Andreu, en Barcelona— se encuentre en la línea de otras intervenciones anteriores del mismo autor, con programas similares. Nos referimos a proyectos tales como l'Illa Diagonal de Barcelona (1986), el conjunto residencial La Sang de Alcoi (proyecto de 1989-1992) o la marina residencial de Barcelona (proyecto de 1991, ordenación volumétrica de 2001), por citar sólo tres. Y los tres corresponden a intervenciones urbanas, como hemos dicho, de cierta dimensión y complejidad, con las cuales el autor ha acabado dando respuesta, simultáneamente, a las distintas solicitaciones funcionales y a las derivadas del lugar, tras haberse adentrado en una apasionada búsqueda de las formas y los espacios de relación.

El punto de partida de todos ellos es un programa notoriamente difícil por el tipo y la cantidad de requerimientos y por las dificultades de los sitios. Pero el resultado tiende siempre a conformar una pieza

1
Proposta d'ordenació:
implantació urbana.

2

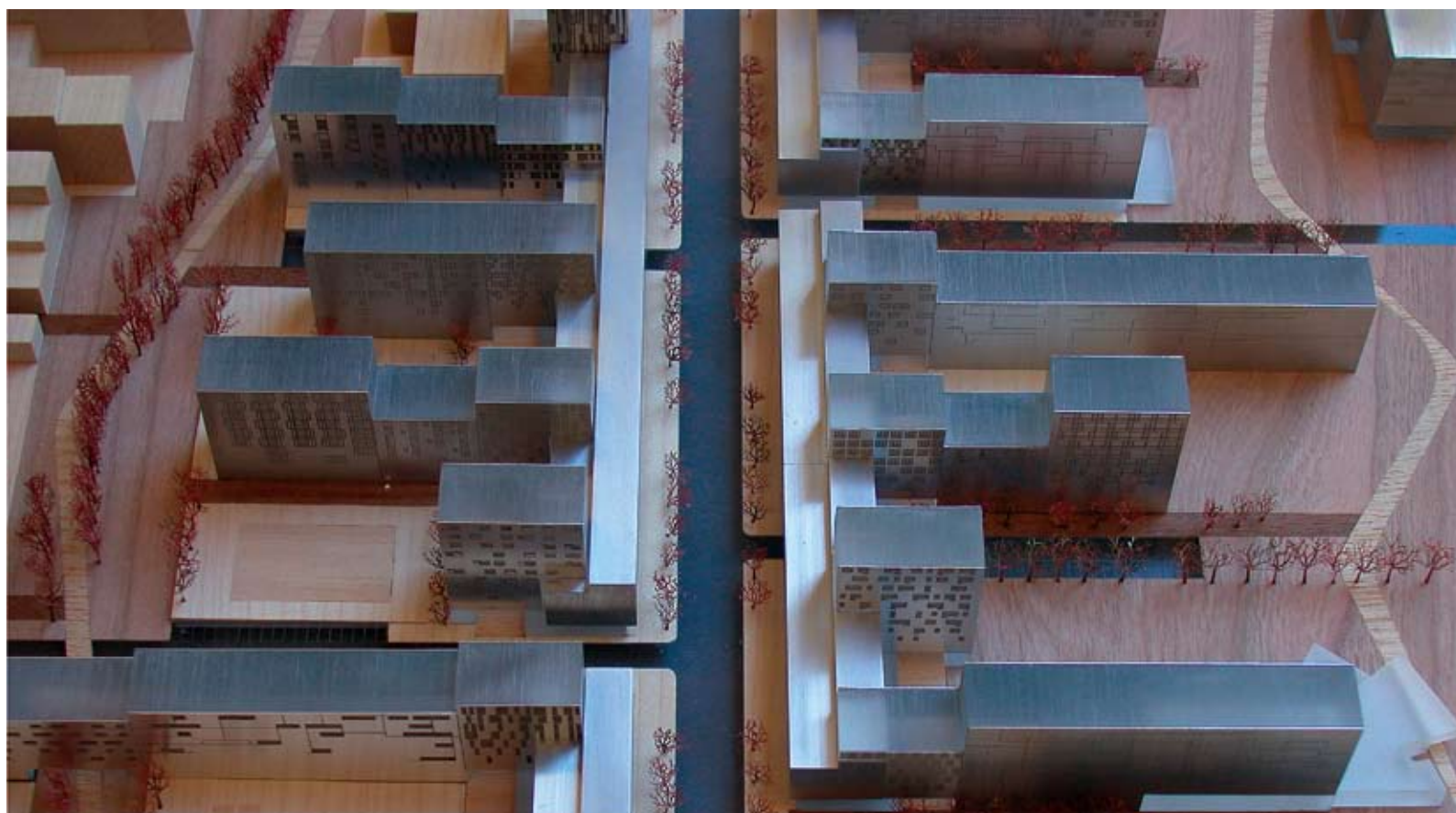
2
Perfis acumulats.

3
Cases de diferents
alçades sobre les
barres a Torres i Bages.
Maqueta.

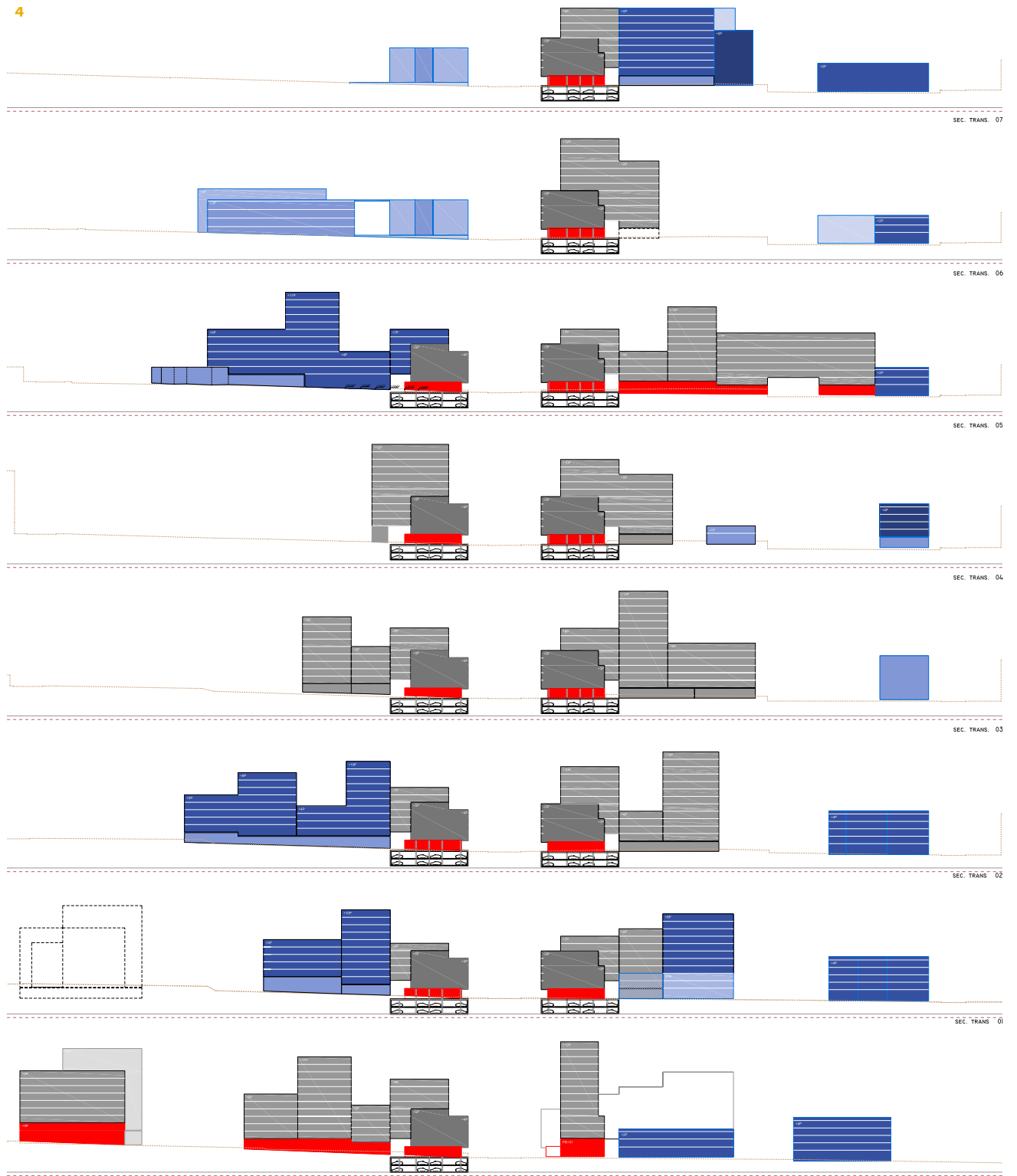
4
Ordenació: seccions.

5
Seccions
superposades.

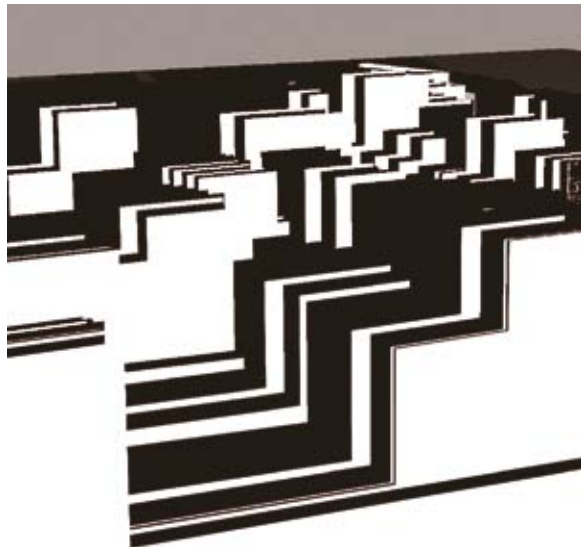
3

4

5

6

Fotomuntatge de la intervenció.

7

Contacte de l'ordenació amb el parc de les Casernes.

8

Passos i passatges sota l'edificació.

9

Fluxos urbans.

10

Criteris d'urbanització.

Una breu relació dels trets comuns inclouria:

- la disposició d'un nombre important d'habitatges i activitats en relació amb la superfície total de cada àrea, cosa que representa un índex d'intensitat important i prefigura, per tant, un espai dens i concentrat;
- la recerca d'opcions espacials capaces d'assegurar la "urbanitat" de la nova peça, a partir de la distribució intencionada dels usos i les activitats, i també dels habitatges, en relació amb els espais urbans;
- la recerca de la continuïtat urbana en relació amb les àrees o els barris contigus, mitjançant la creació o l'estirament dels eixos de suport, o l'organització i l'ompliment dels buits urbans;
- la claredat de la traça generadora del projecte, responnent simultàniament als mateixos requeriments funcionals i als vincles urbans assenyalats;
- la diversificació tipològica interna, a partir de mòduls bàsics, que admeten una combinatòria d'amplies possibilitats i variants;
- la introducció d'un repertori variat d'espais lliures i dotacionals de diferents escales i àmbits de servei.

Tots aquests elements són presents, amb escreix, en el projecte per a l'àmbit de les antigues casernes de Sant Andreu. Es projecten un total de 2.019 habitatges, 816 dels quals són lliures, 402 protegits, 415 concertats i 387 dotacionals públics (aquests últims, de lloguer). La proporció general és, per tant, aproximadament, d'un 40 per cent d'habitatges lliures i un 60 per cent d'habitatges públics o protegits, que representa una densitat bruta d'uns 185 habitatges per hectàrea, estàndard que assegura la viabilitat del comerç i el manteniment dels equipaments comunitaris previstos.

a desire to influence the urban structure; to introduce new elements with the capacity to tighten, direct and rethink, not only in space but also in time, the future of that part of the city with which it must dialogue.

A brief list of common traits would include:

- the arrangement of a large number of dwellings and activities in relation with the total surface measurements of each area, which means a significant intensity index and prefigures, therefore, a dense and concentrated space;
- the search for spatial options capable of ensuring the "urbanity" of the new structure based on the deliberate distribution of uses and activities, as well as of the dwellings, with relation to the urban spaces;
- the clarity of the schematic outline project, responding simultaneously to the functional requirements themselves and the urban links indicated;
- the internal typological diversification, based on standard modules, that allow a combination of wide-ranging possibilities and variants;
- the introduction of a varied repertoire of open areas and public amenities of different scales and with different service spheres.

All these elements are present, and plentiful, in the design for the site of the old Sant Andreu barracks. A total of 2,019 homes are planned, of which 816 will be free market housing, 402 protected housing, 415 agreed-price housing, and 387 publicly-provided housing (the latter for rental). The general proportion is, therefore, approximately 40 percent of free market homes and 60 percent of public or protected homes, which represents a gross density of some 185

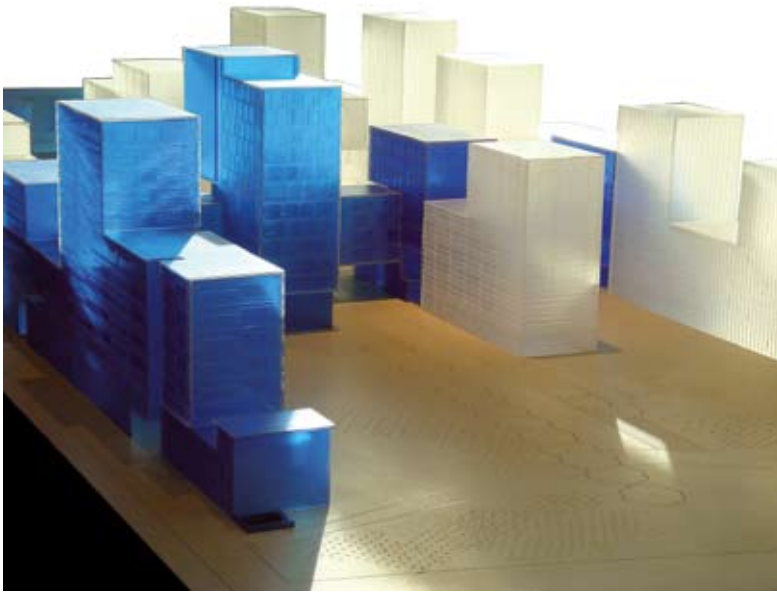
potente y compacta, articulada, capaz de polarizar el espacio en un entorno amplio; con voluntad de incidir en la estructura urbana; de introducir nuevos elementos con capacidad de tensionar, dirigir, replantear, no sólo en el espacio sino también en el tiempo, el devenir de la parte de ciudad con la que deberá dialogar.

Una breve relación de los rasgos comunes incluiría:

- la disposición de un número importante de viviendas y actividades en relación con la superficie total de cada área, lo que supone un índice de intensidad importante y prefigura, por tanto, un espacio denso y concentrado;
- la búsqueda de opciones espaciales capaces de asegurar la "urbanidad" de la nueva pieza a partir de la distribución intencionada de usos y actividades, así como de las viviendas, en relación con los espacios urbanos;
- la claridad de la traza generadora del proyecto, respondiendo simultáneamente a los propios requerimientos funcionales y a los vínculos urbanos señalados;
- la diversificación tipológica interna, a partir de módulos básicos, que admiten una combinatoria de amplias posibilidades y variantes;
- la introducción de un variado repertorio de espacios libres y dotacionales de distintas escalas y distintos ámbitos de servicio.

Todos estos elementos están presentes, y con creces, en el proyecto para el ámbito de los antiguos cuarteles de Sant Andreu. Se proyectan un total de 2.019 viviendas, de las cuales 816 son libres, 402 protegidas, 415 concertadas y 387 dotacionales públicas (estas últimas de alquiler). La proporción general es, pues, aproximadamente de un 40 por ciento de viviendas libres y un 60 por

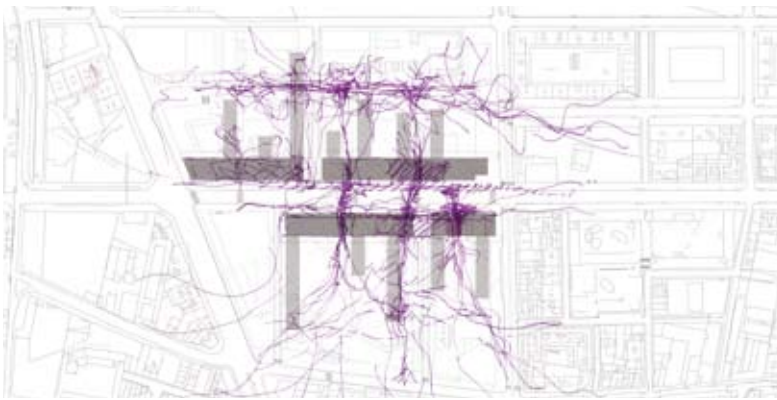
7

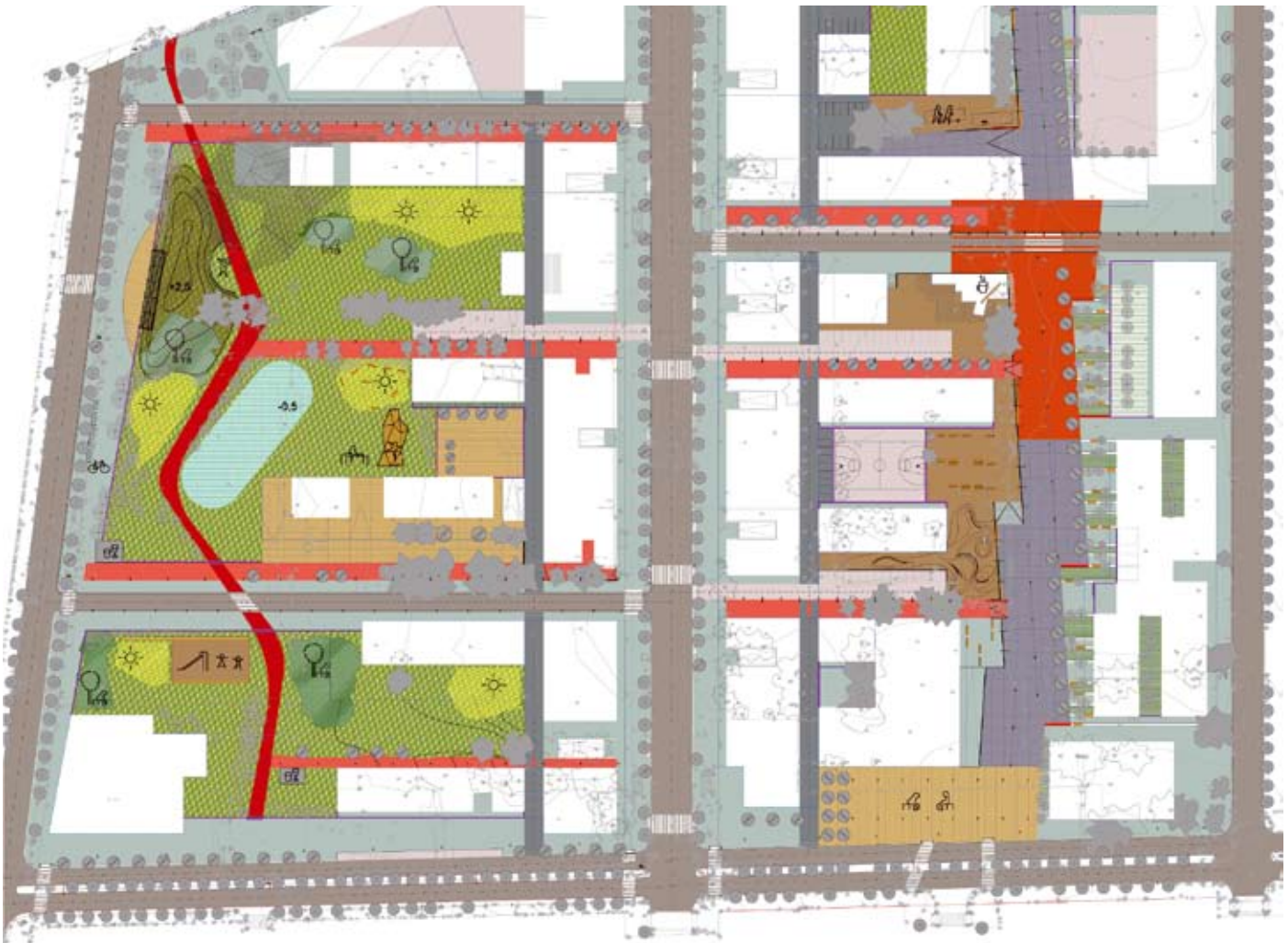
8

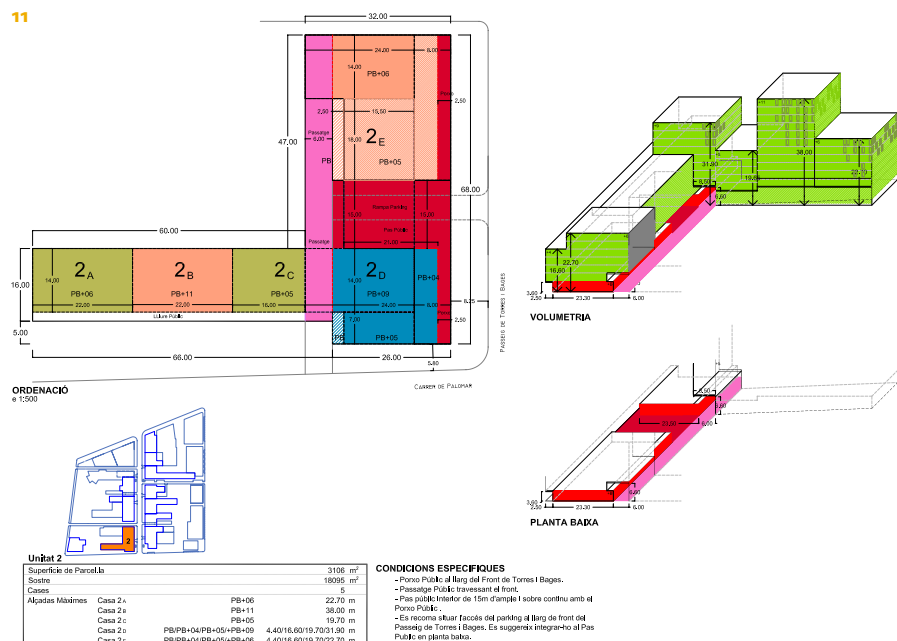

9

10

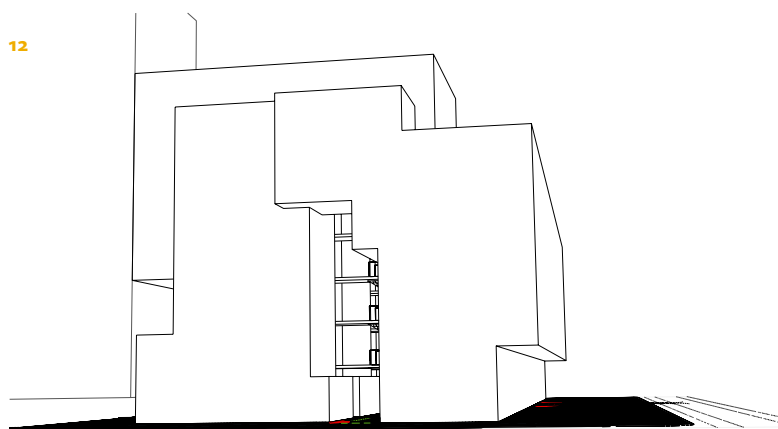

Fitxa tipus
d'ordenació.

Unitat 03. Volumetria
de la testera.

Secció Unitat 03.

Unitat 03. Cantonada
amb Torres i Bages

El tret més visible, i no per obvi més encertat, del projecte és la disposició dels volums edificats que contenen els habitatges i les activitats sobre el passeig de Torres i Bages. Aquesta decisió garanteix la força i la continuïtat d'ús d'aquest eix principal, que fins avui anava acusant una progressiva pèrdua d'intensitat urbana a partir del seu inici a la plaça d'Orfila —una polaritat sobre la qual sens dubte bascularà el nou barri, i que tindrà uns efectes que es deixaran sentir en tota la llargada del carrer—. La disposició dels volums a partir d'aquest eix urbà i les seves normals, en una sèrie de travessers rítmicament encastats en el cos principal, afavoreix una gran diversitat en els tipus d'habitatges i una àmplia gamma de possibilitats en la seva relació amb els espais lliures, tot mantenint uns criteris d'ordenació del conjunt perfectament definits.

D'altra banda, el projecte inclou un gran parc urbà i una àmplia oferta d'equipaments d'escala general i local (serveis sanitaris, biblioteca, escola i guarderia, centre cívic, centre de dia per a gent gran, entre d'altres), que cal contemplar en relació amb l'important desenvolupament que té lloc a les àrees ferroviàries properes, en el context del projecte Sant Andreu-Sagrera. En xifres rodones, un terç de l'espai ordenat es destina a parc urbà, un altre terç a equipaments i el restant a habitatges.

El projecte ha sabut disposar i ordenar tots aquests elements a partir d'un traçat de gran claredat conceptual; una traça molt neta, fins i tot rotunda en la seva formalització, l'aparent simplicitat de la qual permet incloure, no obstant això, amb una gran naturalitat, requeriments d'ús i d'edificació ben diversos, amb un desplegament d'espais públics de relació perfectament mesurats i enllaçats.

L'adopció de l'eix del passeig com a traça generadora principal es reforça, a més, amb els dos passos laterals de vianants que lliguen les façanes posteriors de l'edificació alineada al passeig amb els espais lliures i les àrees d'equi-

homes per hectare, a standard that ensures the feasibility of commercial establishments and the maintenance of the envisaged community facilities.

The project's most visible feature – its obviousness does not make it any more judicious – is the arrangement of the built volumes that house the dwellings and activities on the Paseo de Torres i Bages avenue. This decision guarantees the strength and continuity of use of this main axis, which until today was suffering a progressive loss of urban intensity from its start at the Plaza de Orfila – the new neighbourhood will undoubtedly see a rise on this polarity and its effects will be noticeable along the entire street length. The arrangement of the volumes based on this urban axis and its normals, in a series of crossbars evenly inserted into the main body, favours a broad diversity in the type of dwellings and a wide range of possibilities in their relationship with the free spaces, while maintaining perfectly defined criteria for ordering the overall complex.

The project includes, furthermore, a large urban park and a broad offering of facilities on a general and a local scale (healthcare services, library, school and nursery, civic centre, day centre for the elderly, etc.) which must be contemplated in relation with the important development taking place in the nearby railway areas, within the context of the Sant Andreu-Sagrera project. To put it into round figures: a third of the zoned space is allocated to an urban park, a third to facilities and the remaining third to housing.

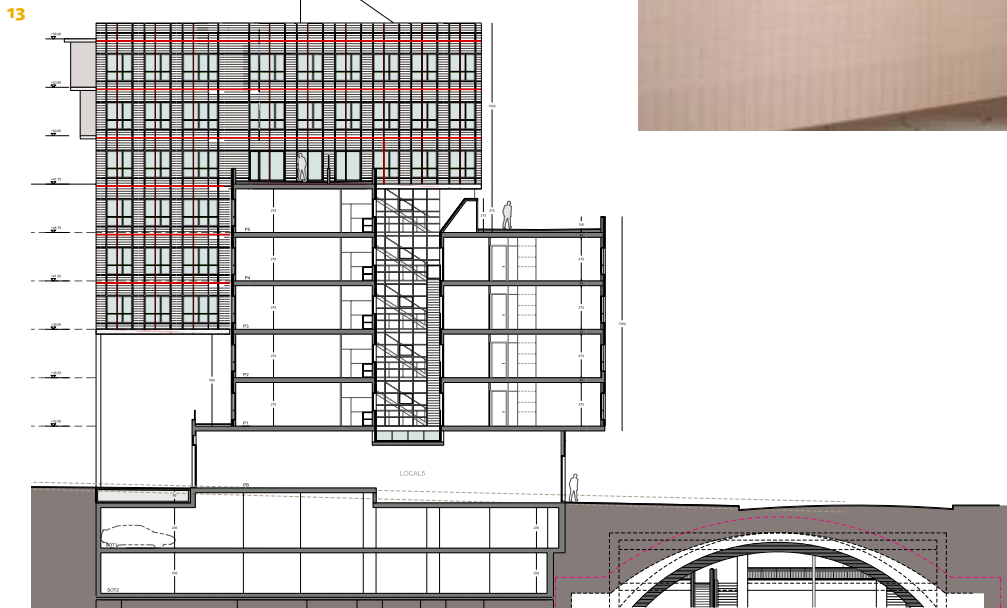
The design has ably arranged and ordered all these elements based on a plan of great conceptual clarity; a very clean layout that is quite rounded in its formalisation, whose apparent simplicity allows inclusion, nevertheless and in a natural way, of very diverse building and usage requirements, through

ciento de viviendas públicas o protegidas, lo que representa una densidad bruta de unas 185 viviendas por hectárea, un estándar que asegura la viabilidad del comercio y el mantenimiento de los equipamientos comunitarios previstos.

El rasgo más visible —y no por obvio más acertado— del proyecto es la disposición de los volúmenes edificadas que contienen las viviendas y las actividades sobre el paseo de Torres i Bages. Esta decisión garantiza la fuerza y la continuidad de uso de este eje principal, que hasta hoy ha ido acusando una progresiva pérdida de intensidad urbana a partir de su inicio en la plaza de Orfila —una polaridad sobre la que basculará sin duda el nuevo barrio y cuyos efectos se dejarán notar a lo largo de toda la calle—. La disposición de los volúmenes a partir de este eje urbano y sus normales, en una serie de travesaños rítmicamente empotrados en el cuerpo principal, favorece una gran diversidad en el tipo de viviendas y una amplia gama de posibilidades en su relación con los espacios libres, a la vez que se mantienen unos criterios de ordenación del conjunto perfectamente definidos.

El proyecto incluye, además, un gran parque urbano y una amplia oferta de equipamientos de escala general y local (servicios sanitarios, biblioteca, escuela y guardería, centro cívico, centro de día para gente mayor, etc.), que hay que contemplar en relación con el importante desarrollo que tiene lugar en las áreas ferroviarias cercanas, en el contexto del proyecto Sant Andreu-Sagrera. Para decirlo en números redondos: un tercio del espacio ordenado se destina a parque urbano, un tercio a equipamientos y el resto a vivienda.

El proyecto ha sabido disponer y ordenar todos estos elementos a partir de un trazado de gran claridad conceptual; una traza muy limpia, incluso rotunda en su formalización,

pament, accessibles en alguns punts des del mateix passeig. Una bona part de l'edificació queda així ordenada, com queda dit, amb façana al passeig; però admet també articular les sèries d'edificacions transversals, totes de diferent llargada, alçada i volum, encara que regularment emplaçades, per tal d'encaixar els diversos programes habitacionals i afavorir la relació amb els espais lliures prefigurats com a parcs i jardins.

Podríem dir que el projecte no ha fet sinó recollir i posar en relleu l'ordre potencial del sector, molt marcat per la forta traça del passeig de Torras i Bages, a la qual també va respondre en el seu dia la veïna casa Bloc (la qual, sigui dit de passada, quedarà alliberada d'edificacions adossades o estranyes al projecte original). Es tracta, en definitiva, d'un polígon urbà, d'habitatges i activitats, a la vegada encaixat i obert, que contribuirà a ordenar esplèndidament un sector de la ciutat que havia quedat marginat i indefinit a conseqüència de la permanència, fins avui, del recinte militar, tancat i detret a la ciutat. ♦

Amador Ferrer

15.12.07

the deployment of perfectly measured and linked public spaces.

Adopting the avenue's axis as the principal generating line is further reinforced with the two side pedestrian walkways, which link the back façades of the buildings lined along the avenue with free spaces and facilities areas that can be accessed, at some points, from the avenue itself. A large part of the buildings are thus ordered, as said, with their façades onto the avenue, but this also allows articulation of the series of transversal buildings, all with different lengths, heights and volumes, although sited at regular intervals to accommodate the different habitation programmes and favour the relationship with the free spaces prefigured as parks and gardens.

It could be said that all that the project has done is include and highlight the potential order of the sector, dominated by the strong line of Torras i Bages, a line that had to be responded to in its day by the nearby Casa Bloc (which with this project, it must be said, will find itself freed of attachments or buildings foreign to the original design). It is, in summary, an urban estate for housing and activities, slotted in, yet open at the same time, which will contribute towards ordering, in a splendid way, a sector of the city that had become marginalised and lacked definition as a consequence of the presence, until recently, of the military premises, now closed and removed from the city. ♦

Amador Ferrer

Translated by Debbie Smirthwaite
15.12.2007

cuya aparente simplicidad permite incluir, no obstante, con gran naturalidad, requerimientos de uso y de edificación muy diversos, con un despliegue de espacios públicos de relación perfectamente medidos y enlazados.

La adopción del eje del paseo como traza generadora principal queda reforzada además con los dos pasos peatonales laterales, que unen las fachadas posteriores de la edificación alineada al paseo con los espacios libres y áreas de equipamientos a las que se puede acceder, en algunos puntos, desde el propio paseo. Buena parte de la edificación queda de este modo ordenada, como hemos dicho, con fachada al paseo, pero admite también articular las series de edificaciones transversales, todas con diferente longitud, altura y volumen, aunque emplazadas regularmente para encajar los distintos programas habitacionales y favorecer la relación con los espacios libres prefigurados como parques y jardines.

Podría decirse que el proyecto no ha hecho sino recoger y poner de relieve el orden potencial del sector, muy marcado por la fuerte traza del paseo de Torras i Bages, traza a la que tuvo que responder también en su día la cercana casa Bloc (que, todo hay que decirlo, con este proyecto se verá libre de edificaciones adosadas o extrañas al proyecto original). Se trata, en definitiva, de un polígono urbano de viviendas y actividades, encajado y abierto a la vez, que contribuirá a ordenar, y espléndidamente, un sector de la ciudad que había quedado marginado e indefinido como consecuencia de la permanencia, hasta hoy, del recinto militar, cerrado y sustraído a la ciudad. ♦

Amador Ferrer Arquitecto

Traducido por Jordi Palou
15.12.2007